

Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego w latach 1984-1989

Pierwszy etap trwającego blisko 27 lat posługiwania Kościołowi częstochowskiemu przez (a)bp Stanisława Nowaka (1984-2011) przypadł na okres, kiedy rządy w Polsce sprawowały władze komunistyczne. Był to czas napiętych relacji pomiędzy Państwem a Kościołem. Co prawda, 22 lipca 1983 r. decyzją Rady Państwa zniesiony został stan wojenny, to jednak z końcem 1983 r., aby nie dopuścić do utrwalenia obecności Kościoła na scenie politycznej w charakterze „wielkiego mediatora”, nastąpiło zaostrzenie polityki antykościelnej. Była to odpowiedź na wzmocnienie pozycji Kościoła i ożywienie działań opozycji, jakie dokonało się w wyniku II pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski¹. Pierwszym sygnałem było odrzucenie przez kierownictwo PZPR przygotowanego już projektu ustawy regulującej status prawny Kościoła w Polsce². W ramach procesu laicyzacji społeczeństwa kontynuowano tzw. operację dekrucyfikacyjną w szkołach, polegającą na zdejmowaniu krzyży zawieszonych w salach lekcyjnych w latach 1980-1981, co doprowadziło do głośnych protestów młodzieży w Miętnej i Włoszczowie³. Nie słabła inwigilacja duchowieństwa prowadzona

Ks. PAWEŁ KOSTRZEWSKI – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, mgr-lic. teologii, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej i Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, archiwariusz Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie i wykładowca historii Kościoła w Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie.

¹ R. ŁATKA, *Kościół w okowach. Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980-1989*, Kraków 2016, 319.

² J. ŻARYN, *Władze państwowe PRL wobec Kościoła katolickiego w latach osiemdziesiątych XX wieku*, w: *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1980-1989*, red. E. Wojcieszek, Poznań – Warszawa 2016, 21.

³ A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, 402; K. KAWĘCKI, *Miętne – Duma Mazowska. W 30. rocznicę zakończenia strajku szkolnego*, w: <http://www.frona.pl/a/krzysztof-kawecki-mietne-duma-mazowska->

przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa wchodzącej w skład IV Departamentu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych⁴. Najmocniej na relacjach Państwo – Kościół zaważyła sprawa morderstwa ks. Jerzego Popiełuszki, dokonanego w październiku 1984 r. Proces toruński, w ramach którego na ławie oskarżonych zasiedli mordercy kapelana Solidarności, stał się okazją do szkalowania Kościoła przez państwową propagandę⁵. Za rzekomą działalność antypaństwową zostali również u schyłku PRL-u zamordowani księża: Stefan Niedzielak⁶, Sylwester Zych⁷ i Stanisław Suchowolec⁸. Ich katami byli tzw. nieznani sprawcy, będący funkcjonariuszami aparatu represji bądź działający na ich zlecenie⁹.

Należy jednak odnotować, że władze komunistyczne były gotowe na pewne kompromisy, m.in. w sprawach budownictwa sakralnego¹⁰

-w-30-rocznice-zakonczenia-strajku-szkolnego,36173.html, [30.05.2018]; I. ŚWIERDZE-WSKA, *Obrona krzyży w Piętnem*, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/idziemy200947_krzyze.html?no_header=1&no=1, [30.05.2018].

⁴ H. DOMINICZAK, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000; A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 419-420.

⁵ Z. ZIELIŃSKI, *Kościół w Polsce 1944-2002*, Radom 2003, 383; A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 417.

⁶ Ks. Stefan Niedzielak (1914-1989), uczestnik Powstania Warszawskiego, członek Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”; od 1956 r. rektor kościoła św. Karola Boromeusza na Powązkach, a od 1977 r. proboszcz parafii pod tym samym wezwaniem. Zniechęcony przez władze za przywracanie w latach osiemdziesiątych XX w. pamięci o Polakach zamordowanych w czasie II wojny światowej na Wschodzie. Z jego inicjatywy na Cmentarzu Powązkowskim powstało Sanktuarium Poległych na Wschodzie. Zabyty 21 stycznia 1989 r. Nazywany „ostatnią ofiarą Katynia”. Zob. D. ZAMIATAŁA, *Niedzielak Stefan*, w: *Encyklopedia „Białych Plam”*, t. 13, red. A. Winiarczyk, Radom 2004, 93-95.

⁷ Ks. Sylwester Zych (1950-1989), od 1981 kapłan w Grodzisku Mazowieckim, w stanie wojennym opiekun tamtejszej młodzieży. W 1982 r. oskarżony o współudział w zabójstwie sierżanta MO, bity i maltretowany, skazany ostatecznie na 6 lat więzienia. W więzieniu nadal represjonowany, zwolniony w 1986 r. Został zamordowany w lipcu 1989 r. Sprawców nie wykryto. Zob. J. ŻARYN, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004, 154.

⁸ Ks. Stanisław Suchowolec (1958-1989), od 1983 r. wikariusz parafii Suchowola koło wsi Okopy, gdzie mieszkali rodzice ks. Jerzego Popiełuszki; kapelan KPN; od 1984 r. stale inwigilowany i szykanowany przez SB w Białymstoku. Zginął 30 stycznia 1989 r. w pożarze swojego mieszkania. Zob. J. ŻARYN, *Kościół w PRL*, 154.

⁹ A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 420; J. ŻARYN, *Państwo – Kościół katolicki w Polsce 1956-1989 (wybrane zagadnienia)*, w: *Polski wiek XX. PRL od Grudnia 70 do Czerwca 89*, Warszawa 2011, 102-103.

¹⁰ W latach 80. nastąpiło zdynamizowanie budownictwa sakralnego, co stało się możliwe dzięki porozumieniu zawartemu pomiędzy władzami kościelnymi i państwowymi jeszcze przed 13 grudnia 1981 r. W połowie dekady ograniczono liczbę wydawanych

czy wydawnictw kościelnych¹¹. W zamian oczekiwano zaangażowania hierarchii kościelnej w dzieło budowania pokoju społecznego oraz stworzenia wspólnego frontu na rzecz zdjęcia przez państwa zachodnie sankcji gospodarczych¹².

Ocieplenie relacji na linii Państwo – Kościół nastąpiło w związku z organizacją III pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski w 1987 r., kiedy to kierownictwo PZPR zdecydowało się na „odmrożenie” negocjacji ze stroną kościelną. Nie ulega wątpliwości, że było to przede wszystkim związane z pogarszającymi się nastrojami społecznymi, które swe źródło miały w narastającym kryzysie gospodarczym¹³, jak również ze zmianami zachodzącymi w ZSRR. Po tym, jak w 1988 r. przez Polskę przeszła fala strajków, władze komunistyczne zdecydowały się na rozmowy z opozycją, które doprowadziły do „Okrągłego Stołu”. Należy odnotować, że niemal od początku w tych rozmowach brali udział w charakterze mediatorów przedstawiciele Kościoła, niemniej jednak nie odegrali w nich znaczącej roli¹⁴. Celne spostrzeżenie w tym

zezwoleń, ale i tak, według danych rządowych w 1986 r. Kościół wznosił ponad 3000 obiektów. Zob. *Ci zbóje, z którymi się spotykałem. Bp Alojzy Orszulik w rozmowie z Ewą Milewicz i Mikołajem Lizutem*, „Gazeta Wyborcza” z 1 marca 1999 r.; A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 425; A.L. SOWA, *Historia polityczna Polski 1944-1991*, Kraków 2011, 567.

¹¹ W 1983 r. Kościół prowadził 29 wydawnictw. Obok oficyn diecezjalnych można wymienić m.in. takie wydawnictwa jak ATK, KUL, Pallotinum, Wydawnictwo Salezjańskie czy Księgarnię św. Wojciecha. Ukazywało się wówczas 89 czasopism katolickich, których jednorazowy nakład wynosił 1,5 miliona egzemplarzy. Zob. A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 425-426; A.L. SOWA, *Historia polityczna Polski*, 567.

¹² J. ŻARYN, *Państwo – Kościół katolicki w Polsce*, 105-106.

¹³ Więcej na ten temat: M. MAZUREK, *Spoleczeństwo kolejki. O doświadczeniach niedoboru 1945-1989*, Warszawa 2010; *Spoleczeństwo polskie w latach 1980-1989*, red. N. Jarska – J. Olaszek, Warszawa 2015.

¹⁴ W dniu 31 sierpnia 1988 r. w warszawskiej willi MSW przy ul. Zawrat doszło do pierwszej bezpośredniej rozmowy między Lechem Wałęsą i Czesławem Kiszczakiem, z udziałem bp. Jerzego Dąbrowskiego, zastępcy sekretarza Episkopatu Polski. W kolejnych spotkaniach w Magdalence uczestniczyli ks. Bronisław Dembowski i ks. Alojzy Orszulik (kierownik biura prasowego Sekretariatu Episkopatu Polski). W charakterze mediatora wystąpił bp Tadeusz Gocłowski w czasie rozmowy Wałęsy z Kiszczakiem w parafii św. Anny w Wilanowie w dniach 18-19 listopada 1988 r. Przedstawiciele Kościoła nie zabrakło również w czasie spotkania, jakie odbyło się 4 stycznia 1989 r. w dawnej willi pierwszego sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka w Klarysewie (abp Jerzy Stroba, kard. Franciszek Macharski i ks. A. Orszulik). Zob. A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 434-436; J. ŻARYN, *Państwo – Kościół katolicki w Polsce*, 108; A. ORSZULIK, *Wymysły Kiszczaka*, „Gazeta Wyborcza” z 19 marca 1999 r.

względnie wyraził ks. prof. Zygmunt Zieliński: „[...] obecność duchownych w Magdalence i przy Okrągłym Stole, odpowiednio nagłaśniane powoduje, że część opinii publicznej właśnie Kościół czyni odpowiedzialnym za taki przewrót, jaki dokonał się od marca do kwietnia 1989 r. Jest to wielkie nieporozumienie, pokutujące mimo coraz większej wiedzy źródłowej na temat tamtejszych wydarzeń”¹⁵. Nie ulega wątpliwości, że obecność duchownych była potrzebna jednej, jak i drugiej stronie do uwiarygodnienia podejmowanych działań.

Wyrazem polepszenia relacji pomiędzy Państwem a Kościołem było uchwalenie przez sejm 17 maja 1989 r. ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w PRL. Na uwagę zasługuje fakt, że spełniała ona większość z podnoszonych od kilkudziesięciu lat przez Kościół postulatów dotyczących takich kwestii jak: osobowość prawna, swoboda działalności duszpasterskiej czy tworzenie organizacji katolickich. Kościół otrzymał prawo posiadania własnych drukarni, stacji radiowych i telewizyjnych itd. Ustawa stwarzała ponadto warunki do zwrotu mienia kościelnego zagarniętego przez władze komunistyczne¹⁶. Natomiast z dniem 17 lipca 1989 r. zostały wznowione stosunki dyplomatyczne PRL ze Stolicą Apostolską, co wyraziło się w otwarciu Ambasady PRL przy Stolicy Apostolskiej i Nuncjatury Apostolskiej w Polsce. Nuncjuszem został abp Józef Kowalczyk, pierwszym zaś ambasadorem PRL w Watykanie Jerzy Kuberski¹⁷.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie polityki władz komunistycznych wobec Kościoła częstochowskiego w latach 1984-1989. Należy przypomnieć, że w wyniku reformy administracyjnej przeprowadzonej w 1975 r.¹⁸ terytorium diecezji częstochowskiej znalazło się w granicach województwa częstochowskiego, katowickiego, piotrkowskiego, sieradzkiego i kaliskiego¹⁹. Warunkowało to konieczność utrzy-

¹⁵ Z. ZIELIŃSKI, *Kościół w Polsce*, 379.

¹⁶ A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 437.

¹⁷ Z. ZIELIŃSKI, *Kościół w Polsce*, 366.

¹⁸ Na mocy Ustawy z 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz zmianie ustawy o radach narodowych (Dz. U. RP 1975, nr 16, poz. 91) oraz Rozporządzenia Rady Ministrów z 30 maja 1975 roku w sprawie określenia miast oraz gmin wchodzących w skład województw (Dz. U. RP 1975, nr 17, poz. 92) utworzono 49 województw i 2489 gmin, które stały się jednostkami podziału administracyjnego stopnia podstawowego. Zob. T. DZIKI, *Podziały administracyjne Polski w latach 1944-1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 10 (2013), 444-445.

¹⁹ *Kościół Częstochowski 1987. Katalog osób i instytucji*, red. M. Duda – S. Jasio-

mywania relacji ze stojącymi na czele tychże jednostek administracyjnych wojewodami oraz z działającymi w ramach Urzędów Wojewódzkich Wydziałów do Spraw Wyznań, odpowiedzialnych za prowadzenie polityki wyznaniowej. Z racji tego, że siedzibą ordynariusza była Częstochowa, najintensywniejsze kontakty były utrzymywane z wojewodą częstochowskim Grzegorzem Lipowskim oraz ze stojącym na czele Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie Jerzym Zalewskim²⁰. Ramy czasowe wyznaczają z jednej strony objęcie przez bp. S. Nowaka rządów w diecezji częstochowskiej 26 listopada 1984 r., a z drugiej – pierwsze w powojennej historii Polski, częściowo wolne wybory do X kadencji sejmiku i po raz pierwszy do senatu z 4 czerwca 1989 r., które zapoczątkowały transformację ustrojową w naszej ojczyźnie.

Godzi się podkreślić, że w niniejszym artykule podjęto problematykę, która jak dotychczas tylko marginalnie była poruszana przez badaczy przeszłości Kościoła częstochowskiego. Niewiele miejsca poświęca jej ks. M. Mikołajczyk w pracach dotyczących dziejów diecezji częstochowskiej w okresie PRL-u: *Władza ludowa a diecezja częstochowska*²¹ oraz *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*²². Podobnie rzecz się ma z publikacjami *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci ks. arcybiskupa Stanisława Nowaka metropolity częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele Częstochowskim*²³ oraz *Iuxta Crucem*

nek – M. Mikołajczyk – P. Maciążek, Częstochowa 1987; J. ZWIĄZEK, *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem*, „Zeszyty Historyczne. Prace Naukowe WSP w Częstochowie” 2 (1994), 76.

²⁰ Jerzy Zalewski ur. 1937 r., posiadał wykształcenie wyższe administracyjne. Zanim został zatrudniony w Wydziale do Spraw Wyznań pracował w szkole podstawowej (1954-1958), Kopalni Węgla w Siemianowicach (1958-1960), wydziale finansowym urzędu miasta (1960-1969) i Urzędzie Powiatowym w Myszkowie (1969-1975). W 1975 r. został zatrudniony w Urzędzie Wojewódzkim w Częstochowie. Był członkiem PZPR. Zob. J. DURKA, *Sprawy wyznaniowe województwa częstochowskiego na podstawie sprawozdań Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie i Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z lat 1982-1984*, w: *Państwo – religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo – Wschodniej w XX wieku*, red. J. Durka, t. 1, Kalisz 2014, 260.

²¹ M. MIKOŁAJCZYK, *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, Częstochowa 2000.

²² TENŻE, *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002.

²³ *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga jubileuszowa ku czci ks. arcybiskupa Sta-*

*Tecum stare. Kościół częstochowski na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia (1984-2011)*²⁴, które są zapisem wspomnień abp Stanisława Nowaka z okresu jego posługi w (archi)diecezji częstochowskiej. Z pewnością wnikało to z ograniczonego dostępu do odpowiednich źródeł historycznych. Dopiero z chwilą ich odnalezienia w bogatej spuściźnie abp. S. Nowaka, której depozytariuszem stało się Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, otworzyła się perspektywa bardziej wnikliwego opracowania przedłożonego zagadnienia. Tym samym niniejszy artykuł stanowi próbę wypełnienia istniejącej luki w historiografii Kościoła częstochowskiego, choć autor ma świadomość, że nie wyczerpuje zarysowanej problematyki. Domaga się ona dalszych badań, z uwzględnieniem przede wszystkim archiwaliów Wydziałów do Spraw Wyznań Urzędów Wojewódzkich w Częstochowie, Katowicach, Kaliszu, Piotrkowie, Sieradzu, które nie zostały dotychczas w pełni udostępnione historykom.

1. Władze państwowe wobec nominacji ks. dr. Stanisława Nowaka na ordynariusza diecezji częstochowskiej

Po śmierci bp. Stefana Bareły, która nastąpiła 12 lutego 1984 r. po kilku miesiącach wyniszczającej choroby, rozpoczęło się oczekiwanie na wybór czwartego ordynariusza diecezji częstochowskiej. W tym czasie Kościołem częstochowskim administrował bp Tadeusz Szwagrzyk²⁵. Wybór nowego ordynariusza należał do Ojca Świętego Jana Pawła II, jakkolwiek rząd PRL na podstawie dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych miał prawo zgłosić zastrzeżenia wobec proponowanego przez Stolicę Apostolską kandydata²⁶. Zgodnie z przewidzianą prawem procedurą Prymas Polski

nielawa Nowaka metropolity częstochowskiego z okazji 25. rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele Częstochowskim, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009.

²⁴ S. NOWAK, *Iuxta Crucem Tecum stare. Kościół częstochowski na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia (1984-2011)*, Częstochowa 2018.

²⁵ M. MIKOŁAJCZYK, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w życiu Księdza Biskupa Stefana Bareły*, w: M. Mikołajczyk – W. Terlecka – J. Tomalkiewicz, *Zawsze miał dla nas czas... Wieruszowskie lata (1945-1951) Księdza Biskupa Stefana Bareły*, Wieruszów – Częstochowa 2013, 26; *Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, red. P. Wolnicki i in., Częstochowa 2012, 49.

²⁶ Dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych z dnia 31 grudnia 1956 r. w artykule 4 postanawiał: „Mianowanie na stanowiska arcybiskupów, biskupów diecezjalnych, koadiutorów z prawem następstwa, proboszczów i administratorów parafii

kard. Józef Glemp pismem z dnia 5 października 1984 r. poinformował premiera gen. Wojciecha Jaruzelskiego, że na wakujące po śmierci bp. Stefana Bareły biskupstwo w Częstochowie Ojciec Święty Jan Paweł II mianował jako biskupa ordynariusza ks. dr. Stanisława Nowaka, rektora Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie. Prymas wyraził nadzieję, „że znana i powszechnie ceniona osoba księdza rektora Stanisława Nowaka nie będzie budziła żadnych zastrzeżeń politycznych”. Prymas poinformował również, że publikacja nominacji w Watykanie przewidziana została na 27 października 1984 r.²⁷ W odpowiedzi z dnia 26 października 1984 r. Adam Łopatka, minister, kierownik Urzędu do Spraw Wyznań, lakonicznie stwierdził, że rząd PRL nie zgłosił zastrzeżeń przeciwko mianowaniu ks. dr. Stanisława Nowaka na stanowisko ordynariusza diecezji częstochowskiej²⁸. Zgodnie z art. 6 wyżej wymienionego dekretu nowy ordynariusz był zobowiązany do złożenia ślubowania na wierność PRL²⁹, co też bp S. Nowak uczynił 19 marca 1985 r. w Urzędzie do Spraw Wyznań w Warszawie w obecności ministra Adama Łopatki³⁰.

wymaga uprzedniego upewnienia się, czy przeciw osobom, które mają być mianowane na te stanowiska, nie zachodzą uzasadnione zastrzeżenia właściwego organu państwowego”. Art. 5.1: „Do zgłoszenia zastrzeżeń przeciw mianowaniu na stanowisko arcybiskupa, biskupa diecezjalnego i koadiutora z prawem następstwa właściwym jest Rząd, a przeciw mianowaniu na stanowisko proboszcza i administratora parafii – prezydium właściwej miejscowo wojewódzkiej rady narodowej[...]”. Art. 5.2: „Niezgłoszenie zastrzeżeń przez Rząd w ciągu 3 miesięcy a przez prezydium wojewódzkiej rady narodowej w ciągu 30 dni od zawiadomienia uważa się za wyrażenie zgody”. Zob. *Dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (dalej: Dz. U. RP) 1957, nr 1, poz. 6.

²⁷ AAN, sygn. 126/75, Pismo prymasa Polski kard. Józefa Glempa do premiera gen. Wojciecha Jaruzelskiego z 5 października 1984 r., 16.

²⁸ AAN, sygn. 126/75, Pismo Adama Łopatki ministra kierownika Urzędu do Spraw Wyznań do ks. kardynała Józefa Glempa z 26 października 1984 r., 12

²⁹ Art. 6 brzmiał: „Osoby mianowane na stanowiska kościelne określone w art. 4 składają przed objęciem stanowiska ślubowanie na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według następującej rotacji: «Ślubuję uroczyście dochować wierności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, przestrzegać jej porządku prawnego i nie przedsięwziąć niczego, co mogłoby zagrażać dobru Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej». Zob. Dz. U. RP 1957, nr 1, poz. 6.

³⁰ AAN, sygn. 126/75, Ślubowanie na wierność PRL złożone przez bp Stanisława Nowaka 19 marca 1985 r., 13.

2. Represje wobec duchowieństwa

Głównym źródłem napięć pomiędzy władzą komunistyczną a Kościołem częstochowskim w okresie posługi bp. S. Nowaka była działalność niektórych duchownych, uznawana przez czynniki partyjno-państwowe za wrogą wobec PRL. Do takich księży w diecezji częstochowskiej zaliczał się m.in. ks. Zenon Raczyński³¹. Będąc od 15 listopada 1983 r. proboszczem parafii św. Józefa w Częstochowie – Rakowie, na terenie której znajdowała się Huta im. Bolesława Bieruta, zintensyfikował duszpasterstwo ludzi pracy oraz zainicjował msze św. za Ojczyznę, odprawiane w drugą niedzielę miesiąca. Gromadziły one tłumy wiernych z całej Częstochowy, zwłaszcza związkowców z „Solidarności” i osób z nią związanych³². W piśmie z dnia 11 listopada 1985 r. wojewoda częstochowski Grzegorz Lipowski, powołując się na art. 7 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych³³, zwrócił się do ordynariusza częstochowskiego o udzielenie ks. Raczyńskiemu „stosownych zarządzeń”, mających na celu ukrócenie działalności antyrządowej. Zarzucił duchownemu, że w publicznych wypowiedziach negował zasady ustroju społeczno-politycznego oraz szkalował władze państwowe, co miało prowadzić do podgrzewania nastrojów społecznych i podejmowania prób zakłócania porządku publicznego. Potwierdzeniem tego miały być następujące fragmenty kazań wygłoszonych przez ks. Raczyńskiego:

³¹ Ks. Zenon Raczyński urodził się 6 lipca 1933 r. w Krzepicach. Święcenia kapłańskie otrzymał 19 stycznia 1957 r. w katedrze częstochowskiej z rąk bp. Zdzisława Golińskiego. Jako wikariusz pracował w parafiach: Bobrowniki (1957-1959), św. Jakuba w Częstochowie (1959-1963), Podwyższenia Krzyża Świętego w Częstochowie (1963-1965) i NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej (1965-1973). W lipcu 1973 r. został administratorem parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Sosnowcu. 15 listopada 1983 r. został mianowany proboszczem parafii św. Józefa w Częstochowie. W latach 1985-1995 pełnił funkcję dziekana dekanatu św. Józefa w Częstochowie. Zmarł 19 stycznia 1996 r. w Częstochowie. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Krzepicach. Zob. T. MALARSKI – K. FRANUSIAK – I. MANDRYSZ, *Dzieje parafii św. Józefa Częstochowa – Raków*, Częstochowa [brw], 121-122.

³² Tamże, 74-75.

³³ Artykuł 7 Dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych z 31 grudnia 1956 r. postanawiał: „W razie szkodliwej dla Państwa działalności duchownego właściwy organ państwowy zwraca się do zwierzchniego organu kościelnego z podaniem motywów o wydanie stosownych zarządzeń, a w razie ich nieskuteczności o usunięcie duchownego z zajmowanego stanowiska kościelnego”. Zob. Dz. U. RP 1957, nr 1, poz. 6.

- „Episkopat, śp. Ks. Jerzy [Popiełuszko] i my wszyscy powtarzamy, że przebaczymy tym, którzy nas terroryzują i na przemoc odpowiadamy miłością i modlimy się, aby ustawicznie gnębiąca nas «targowica» została z pomocą Bożą pokonana” (kazanie z 11 listopada 1984 r.).
- „[...] mimo, że jesteśmy przerażeni i boleśnie przeżywamy każdą niewinną śmierć, i każde więzienie, i każde zesłanie na obczyznę i cierpimy kiedy nas się straszy bombami atomowymi, kiedy nam się odbiera podstawowe prawa, kiedy nasi bracia w brutalny sposób pozbawieni są życia i zdrowia” (kazanie z 14 kwietnia 1985 r.).
- „Ci, którzy dla Ojczyzny pracują, robią dużo, a ci którzy się modlą robią więcej, a ci którzy cierpią robią najwięcej. Dlatego w tej dzisiejszej mszy chcemy się modlić za wszystkich, ale szczególnie za tych, którzy dla Ojczyzny robią najwięcej, którzy cierpią” (kazanie z dnia 14 lipca 1985 r.).
- „Dlaczego zamordowano ks. Jerzego? Bo przemówiła nienawiść ideologii, bo się przestraszano jego miłości do człowieka i dlatego posunięto się do argumentu, który jest znany w historii dawnej i dzisiejszej na wielu kontynentach. Do argumentu siły w stosunku do bezsilnego człowieka, do argumentu kłamstwa w stosunku do człowieka mówiącego prawdę, do zniewolenia człowieka, który domagał się dla narodu i człowieka prawdziwej wolności” (19 października 1985 r.).

Ponadto przedmiotem interwencji wojewody częstochowskiego były okoliczności towarzyszące mszy św. sprawowanej w kościele św. Józefa w dniu 10 listopada 1985 r. Kapłan, zapowiadając intencje mszy, podkreślił, że była ona celebrowana w przeddzień rocznicy odzyskania niepodległości, w piątą rocznicę zatwierdzenia statutu „solidarności” oraz za wszystkich więzionych i szykanowanych za przekonania, w tym także za członków Komitetu Obrony Interesów Robotników z Częstochowy. W jej trakcie osoby świeckie odczytały kolejno 21 postulatów gdańskich. Po każdym z nich następowały modlitwy w intencji ich wypełnienia. Natomiast po mszy św. odczytano komunikat zachęcający do podpisywania się pod petycją skierowaną do rządu w sprawie uwolnienia więźniów politycznych i członków Komitetu Obrony Interesów Robotników. Po zakończeniu mszy redaktor M. Ruszczyc wygłosił wykład nt. „Historia Polski 1914-1918” zawierający, w przekonaniu wojewody, szereg przekłamań historycznych i akcentów antyradzieckich. Wojewo-

da zwracał uwagę, że w czasie mszy św. za Ojczyznę wielokrotnie zapraszano z prelekcjami osoby ze środowisk opozycji m.in. doc. Bronisława Geremka, a w modlitwach nawiązywano do działaczy podziemia i reaktywowania „Solidarności”³⁴.

Mimo interwencji wojewody ks. Zenon Raczyński nie zaprzestał prowadzenia dotychczasowej działalności. W grudniu 1985 r. w kościele św. Józefa rozprawdzano wśród uczestników nabożeństw karty z napisami: „...a to Polska właśnie”, „lata kryzysów w PRL 1956, 1968, 1970, 1976, 1980, 19...” ze znakiem Polski Walczącej i podpisem NSZZ „Solidarność” Częstochowa, a w styczniu kalendarze na rok 1986 z napisem NSZZ „Solidarność”, w którym zaznaczono istotne dla podziemia politycznego daty: 13 grudnia – datę wprowadzenia stanu wojennego, 19 października – datę śmierci ks. Popiełuszki; 31 sierpnia datę podpisania umów społecznych. W gablocie na frontonie kościoła umieszczono fotoreportaż o ks. J. Popiełuszcze, w którym został on przedstawiony jako obrońca i symbol Solidarności Podziemnej. Znalazł się tam również napis informujący, że kradzieży sztandaru kościelnego w parafii św. Stanisława Kostki w Warszawie dokonali funkcjonariusze SB. Całość dopełniała litania do św. Barbary w intencji Polski Walczącej z 1944 r. Wzburzenie władz wywołał fotoreportaż Waldemara Bejserta z Bydgoszczy ukazujący Polskę współczesną. Na kilku planszach umieszczono zdjęcia przedstawiające m.in. żebraków, starców i kaleki, zamyślonego żołnierza z tygodnikiem „Solidarność” w kieszeni, zdjęcia rodziny ks. J. Popiełuszki z jego podobizną i napisem „za morderców módlmy się”. Również publiczne wypowiedzi ks. Raczyńskiego były nie do przyjęcia dla władz państwowych. Np. w czasie pasterski 25 grudnia 1986 r. wezwał on do modlitwy za prześladowanych z powodu przekonań religijnych i politycznych, za rodziny tych, których najbliżsi zostali zamordowani³⁵.

Taka działalność ks. Raczyńskiego spowodowała, że wojewoda częstochowski w rozmowie z bp. S. Nowakiem w dniu 30 stycznia 1986 r. zażądał jego usunięcia ze stanowiska proboszcza parafii w terminie do 15 lutego 1986 r. Kiedy tego nie uczyniono, wojewoda wydał 18 lutego 1986 r. decyzję nakazującą usunięcie ks. Raczyńskiego³⁶.

³⁴ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z 11 listopada 1985 r., 115-116.

³⁵ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z dn. 18 lutego 1986 r., 164-166.

³⁶ AKMCz, sygn. 60/2 t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z dn.

Władze diecezjalne odwołały się od tej decyzji, twierdząc, że została ona wydana w oparciu o niezgodne z rzeczywistością zarzuty. Argumentowano, że ks. Raczyński nie mógł wygłosić kazania 14 lipca 1985 r., gdyż od 13 lipca do 25 sierpnia 1985 r. przebywał w Stanach Zjednoczonych, a jako dowód dołączono bilet lotniczy. Podobnie wyglądała sytuacja w przypadku kazania 10 listopada 1985 r., gdyż tego dnia towarzyszył bp. Miłosławowi Kołodziejczykowi w czasie wizytacji przeprowadzanej w parafii w Częstochowie – Brzezinach. Jeżeli chodzi o kazania z 11 listopada 1984 r. i 14 kwietnia 1985 r. to nie zawierały one słów ks. Raczyńskiego, gdyż całkowicie odbiegały od jego sposobu, stylu i treści wypowiedzi. Najprawdopodobniej informatorzy niedokładnie podali treść kazań albo pomylili osoby³⁷.

W odniesieniu do innych zarzutów postawionych ks. Raczyńskiemu stwierdzono, że proboszcz nie ma fizycznej możliwości kontrolowania wszystkich obecnych na nabożeństwach i tego, czy nie rozdają jakichś pism czy ulotek. Wskazano, że na skutek starań podjętych przez kurie i ks. Raczyńskiego zamknięto 25 stycznia 1986 r. wystawę W. Bejserta. Usprawiedliwiano się twierdząc, że autor tejże wystawy zapewniał ks. proboszcza, że zyskała ona aprobatę Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk³⁸. Wobec nieprawdziwości zarzutów postawionych ks. Raczyńskiemu, które stały się podstawą do wydania przez wojewodę decyzji o jego usunięciu z parafii, bp S. Nowak wnosił o jej uchylenie³⁹. Akcję przeciwko ks. Raczyńskiemu uznano za pretekst. Faktycznym celem ataków było bowiem prężnie działające w parafii św. Józefa duszpasterstwo ludzi pracy⁴⁰.

Urząd do Spraw Wyznań w Warszawie 14 kwietnia 1986 r. utrzymał w mocy decyzję wojewody o pozbawieniu ks. Raczyńskiego stanowiska proboszcza parafii św. Józefa w Częstochowie. Bp S. Nowak nie uznał jednak tej decyzji i nie powołał nowego proboszcza. Konsekwencją bra-

18 lutego 1986 r., 164-166; S. NOWAK, *Iuxta Crucem Tecum stare*, 39.

³⁷ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo bp. S. Nowaka do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z dn. 3 marca 1986 r., 168-171.

³⁸ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo kanclerza Kurii Diecezjalnej w Częstochowie do Okręgowego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk w Katowicach z dn. 3 lutego 1986 r., 151.

³⁹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo bp. S. Nowaka do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z dn. 3 marca 1986 r., 168-171.

⁴⁰ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy ks. M. Pabiasza z funkcjonariuszami SB pułkownikiem Boczkim i Z. Kalotą z dnia 17 marca 1986 r., 181.

ku osoby posiadającej legitymację prawną do reprezentowania parafii było zawieszenie przez Wydział Urbanistyki, Architektury i Nadzoru Budowlanego Urzędu Miejskiego w Częstochowie w dniu 29 kwietnia 1986 r. postępowania administracyjnego o wydanie zezwolenia na budowę punktu katechetycznego w parafii. Ponadto nie wyrażono zgody na zorganizowanie w 1986 r. procesji Bożego Ciała poza terenem kościelnym. Wydział do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie sugerował Kurii Diecezjalnej udzielenie pełnomocnictwa jednemu z wikariuszy dla przeprowadzenia procesji. Władze kościelne słusznie obawiając się, że w ten sposób pośrednio akceptowałyby decyzję o nieuznawaniu ks. Raczyńskiego pełnoprawnym proboszczem, odmówiły udzielenia takiego pełnomocnictwa⁴¹.

Na tym etapie do sprawy włączył się abp Bronisław Dąbrowski, sekretarz Episkopatu Polski, który w piśmie z 20 lutego 1987 r. skierowanym do ministra kierownika Urzędu do Spraw Wyznań Adama Łopatki stwierdził, że decyzja wojewody o pozbawieniu ks. Raczyńskiego stanowiska proboszcza była nieważna. W uzasadnieniu wskazał, że art. 7 dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, na który powoływał się wojewoda, wydając swoją decyzję, nie dawał żadnemu organowi państwowemu prawa do usuwania proboszcza z jego stanowiska. Zgodnie z przepisami prawa kanonicznego proboszcza mianował biskup diecezjalny, a władze administracyjne miały prawo zgłosić zastrzeżenia w ciągu 30 dni. Natomiast o odwołaniu proboszcza decydował tylko biskup. Podobnie bezprawne było postępowanie Wydziału Urbanistyki, Architektury, Nadzoru Budowlanego Urzędu Miejskiego w Częstochowie z 29 kwietnia 1986 r. zawieszającego postępowanie w sprawie wydania pozwolenia na budowę punktu katechetycznego dla parafii św. Józefa oparte na art. 97 § 1 pkt 3 i 101 KPA. Wskazane przepisy miały zastosowanie jedynie w przypadku utraty przez stronę zdolności do czynności prawnych. Tymczasem parafia jako osoba prawna nadal istniała, a jej przedstawiciel nie utracił zdolności do działań prawnych, bo nie był ani ubezwłasnowolniony, ani skazany za przestępstwo łącznie z pozbawieniem praw. W dalszej części pisma abp Dąbrowski stwierdził, że wydawanie decyzji sprzecznych z prawem w celu usunięcia niewygodnych kapła-

⁴¹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z dn. 30 lipca 1986 r., 193-194; 60/2, t. 2, Pro memoria Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z dnia 2 lutego 1987 r., 6-7.

nów obniża powagę instytucji państwowych i świadczy o naginaniu prawa do doraźnych celów administracyjnych. Natomiast uniemożliwienie budowy punktów katechetycznych szkodzi społeczeństwu, które pragnie wychowywać dzieci na dobrych obywateli⁴².

Należy nadmienić, że mimo szykan zastosowanych wobec ks. Raczyńskiego w kościele św. Józefa dalej odprawiano msze św. za Ojczyznę. W ich trakcie śpiewano „niepoprawne politycznie” pieśni, takie jak: „Ojczyzno ma...” oraz „Boże coś Polskę”, przy których obecni wznosili do góry ręce ze znakiem „V”⁴³.

Ostatecznie, wraz z ociepleniem stosunków pomiędzy Państwem a Kościołem, 29 grudnia 1987 r. Wojewoda Częstochowski w piśmie do bp. S. Nowaka wyraził zgodę „na pozytywne załatwienie sprawy przywrócenia ks. Zenonowi Raczyńskiemu funkcji proboszcza”⁴⁴.

Innym kapłanem, którego działalność budziła zastrzeżenia władz wojewódzkich był ks. Marian Duda⁴⁵. W ramach duszpasterstwa akademickiego zorganizowanego w kościele św. Wojciecha w Częstochowie zapraszał on na spotkania ze studentami aktorów i innych „ciekawych ludzi”, prezentujących wrogie nastawienie do PRL. W czasie tych spotkań recytowano wiersze kolportowane przez opozycję polityczną, a zawierające następujące treści:

- w jednym z utworów w odniesieniu do działalności Armii Czerwonej na ziemiach polskich w 1945 r. użyto zwrotu: „i przyszła nowa niewola pod płaszczykiem wolności w czerwonym drelichu [...]”;
- szkalujące założenia ustrojowe PRL;
- obrazujące znęcanie się funkcjonariuszy SB nad internowanymi;
- poświęcone ks. J. Popiełuszce i Piotrowi Bartoszcze;

⁴² AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Pismo abp Bronisława Dąbrowskiego do ministra Adama Łopatki z 20 lutego 1987 r., 25-26.

⁴³ AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Notatka dotycząca ks. Z. Raczyńskiego, 38.

⁴⁴ T. MALARSKI – K. FRANUSIAK – I. MANDRYSZ, *Dzieje parafii św. Józefa*, 76.

⁴⁵ Ks. Marian Duda urodził się 7 lipca 1951 r. w Będzinie. Święcenia kapłańskie otrzymał 18 maja 1975 r. z rąk bp Tadeusza Szwaagrzyka. Jako wikariusz pracował w parafiach Rudniki i Żytniów k. Wielunia (1975-1976) oraz św. Wojciecha w Częstochowie (1976-1979). Od 1981 r. rozpoczął pracę w Kurii Diecezjalnej w Częstochowie. Pełnił tam następujące funkcje: sekretarza Wydziału Duszpasterskiego (1981-1986), diecezjalnego duszpasterza akademickiego (1983-1989) i diecezjalnego duszpasterza nauczycieli i wychowawców (1981-1989). Zob. *Curriculum vitae*, w: *Być w sercu Kościoła. Księga Jubileuszowa z okazji 25 lecia pracy naukowej Dyrektora Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie ks. dr. hab. Mariana Dudy*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2014, 19-20.

- podważające skuteczność przedsięwzięć społecznych i gospodarczych podejmowanych przez władze państwowe⁴⁶.

Władze komunistyczne nie tolerowały agitacji prowadzonej przez duchownych, a mającej na celu obniżenie frekwencji wyborczej. Taką działalność miał prowadzić dziekan dekanatu truskolaskiego Zdzisław Radek, co stało się przedmiotem interwencji dyrektora Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie – Jerzego Zalewskiego w czasie rozmowy przeprowadzonej z kanclerzem Kurii Diecezjalnej ks. Marianem Mikołajczykiem w dniu 7 listopada 1985 r.⁴⁷. Natomiast wojewoda częstochowski Grzegorz Lipowski w rozmowie z bp. S. Nowakiem w dniu 6 sierpnia 1985 r., przestrzegając przed niepożądanymi akcjami przedwyborczymi duchownych, posłużył się szantażem, mówiąc, że plany budownictwa sakralnego będą zatwierdzać władze wybrane w październikowych wyborach 1985 r.⁴⁸.

Przedmiotem licznych interwencji władz państwowych była działalność kaznodziejska duchownych na czele z biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej Franciszkiem Musielem. Zarzucano duchownym, że w swoich wypowiedziach podważali zasady ustrojowe PRL, szkalowali dobre imię i autorytet żołnierzy LWP oraz funkcjonariuszy SB i MO, a często nawoływali do czynnego lub biernego oporu wobec władz. Jako potwierdzenie powyższych zarzutów wojewoda częstochowski Grzegorz Lipowski w piśmie z dnia 25 kwietnia 1985 r. przywołał fragmenty kazań:

- „Od 40-tu lat dziwne rzeczy dzieją się w Polsce, gdzie jest 95% wierzących, a rządzi nimi garstka ateistów wyznających szatańską naukę, jaką jest marksizm. Rok 1945 był błogosławiony, a zarazem przeklęty. Błogosławiony, ponieważ świat uwolnił się od Hitlera, przeklęty, bo w Polsce zaczęły się dziać dziwne rzeczy. Starsi wiedzą, jak to się stało, sfalszowano wybory za Bieruta. Należy o tym mówić i wyjaśniać dzieciom” (kazanie wygłoszone w parafii św. Piotra i Pawła w Częstochowie w dniu 17 marca 1985 r.).
- „Ks. J. Popiełuszko został zamordowany przez funkcjonariuszy państwowych, których obowiązkiem jest ochrona zdrowia i życia

⁴⁶ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z 25 kwietnia 1985 r., 48.

⁴⁷ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy między kanclerzem Kurii Diecezjalnej a Dyrektorem Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie przeprowadzonej w dniu 7 listopada 1985 r., 106.

⁴⁸ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy przeprowadzonej przez bp. S. Nowaka z wojewodą częstochowskim w dniu 6 sierpnia 1985 r., 75.

obywateli. Działanie tego typu przypomina najciemniejsze zbrodnie popełnione w okresie II wojny światowej” (kazanie wygłoszone w parafii św. Antoniego w Częstochowie w dniu 17 marca 1985 r.).

- „Bądźmy solidarni, bo tylko w grupie jest siła. Pojedynczą jednostkę można zniszczyć, natomiast grupy nie. Co to za wolność wyznania, gdy człowiek musi ukrywać swoje poglądy, brać po kryjomu chrzest, komunię, ślub. Jeżeli będziemy razem, to takich ludzi nie będzie” (parafia św. Wojciecha, 17 marca 1985 r.).
- „Nasi wrogowie są ateistycznie nastawieni do kościoła i robią wszystko, by zniszczyć kościół i wiarę przez radio, prasę, telewizję i szkołę. Nie dają chleba i mięsa, podwyższają ceny, a do sklepów dają alkohol, by nas oglupić” (Panki, 17 marca 1985 r.).
- „Włamań do kościołów najprawdopodobniej dokonują funkcjonariusze SB i MO i dlatego nie mogą wykryć sprawców. Kilka lat temu zamordowanych zostało 2 księży. Morderstwa dokonano, jak w przypadku ks. Popiełuszki, ze szczególnym udręczeniem. Dokonali tego jacyś «piotrowscy», lecz tamte przypadki przeszły zupełnie bezkarnie. Zachód jest zniechęcony słaniem darów do Polski, bo samochody są zatrzymywane na granicy i wojsko wszystkie paczki brutalnie rozrywa i wyrzuca” (Parafia św. Wojciecha, 20 stycznia 1985 r., bp F. Musiel).
- „Zapraszam milicjantów na Wielki Piątek, aby przystąpili do spowiedzi i komunii św., bo w tym dniu najwięksi bandyci i przestępcy przystępują do Najświętszego Sakramentu. Ludzie, którzy noszą legitymację partyjną i książeczkę na nabożeństwa w jednej kieszeni, niech się nie mylą i nie wyjmują legitymacji w kościele, a książeczki na zebraniu partyjnym. Nauczyciele powinni nosić krzyże na piersiach i nie wstydzić się tego [...]” (parafia Kłobuck, 26 marca 1985 r., rekolekcjonista ks. Zbigniew Socha)⁴⁹.

Wojewoda ostrzegł bp. S. Nowaka, że dalsze tolerowanie prowadzonej przez niektórych duchownych działalności sprzecznej z obowiązującym w PRL porządkiem prawnym oraz wykorzystywanie obiektów sakralnych do celów politycznych może negatywnie zaważyć na stosunkach między władzami wojewódzkimi a Kurią Diecezjalną⁵⁰.

⁴⁹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z 25 kwietnia 1985 r., 49-50.

⁵⁰ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z 25 kwietnia 1985 r., 47.

Władze państwowe negatywnie odniosły się do działalności części duchowieństwa popierającego reaktywację NSZZ „Solidarność”. Przejawem takiego poparcia było spotkanie w podziemiach kościoła Niepokalanego Poczęcia NMP w Sosnowcu w dniu 16 października 1986 r. z udziałem działaczy „Solidarności” – A. Rozpłochowskiego, M. Lutego i W. Remberta. Poinformowano na nim o powołaniu kilka dni wcześniej „Tymczasowej Rady NSZZ Solidarność Regionu Śląsko-Dąbrowskiego”, podano jej skład oraz wezwano do tworzenia struktur Solidarności w zakładach pracy⁵¹.

3. Walka o nowe parafie i kościoły

Niezwykle istotnym polem konfliktu pomiędzy władzami państwowymi a Kościołem częstochowskim była kwestia powstawania nowych parafii i budownictwo sakralne. Wielokrotnie zdarzało się, że władze nie wyrażały zgody na utworzenie nowych parafii. W 1985 r. Urząd Wojewódzki w Katowicach zgłosił zastrzeżenia przeciwko erygowaniu parafii: bł. Alberta Chmielowskiego w Będzinie, św. Wojciecha w Czeladzi, św. Pawła Ap. w Dąbrowie Górniczej, św. Marii Magdaleny w Dąbrowie Górniczej, bł. Alberta Chmielowskiego w Sosnowcu i bł. Rafała Kalinowskiego w Sosnowcu. W uzasadnieniu wskazano, że wymienione jednostki nie dysponowały zapleczem umożliwiającym prowadzenie działalności duszpasterskiej, bądź stworzyły takowe z naruszeniem obowiązującego prawa⁵².

W wyżej nakreślonej sytuacji bp S. Nowak, podobnie jak bp S. Baręła, tworzył wikariaty terenowe. Jerzy Zalewski, dyrektor Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie, ostrzegął, że taka praktyka może wpływać na „mrożenie” stosunków między administracją państwową i diecezjalną, co może przejawiać się w skrupulatnym czuwaniu służb państwowych nad wierną realizacją planów technicznych przy poszczególnych budowach, choć dotychczas władze przymykały oko na różne odstępstwa w tym zakresie. Ponadto stwierdził, że nie widzi racji tworzenia w Częstochowie nowych parafii, gdyż wierni mogą korzystać ze środków komunikacji miejskiej, aby dotrzeć do istniejących już świą-

⁵¹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pro memoria Urzędu do Spraw Wyznań z 5 listopada 1986 r., 196-197.

⁵² AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Decyzja Urzędu Wojewódzkiego Wydziału do Spraw Wyznań w Katowicach z dn. 16 maja 1985 r., 62.

tyń. Kanclerz kurii ks. M. Mikołajczyk wyjaśniał, że powołując wikariaty terenowe, biskup nie stawiał się ponad prawem, lecz w ten sposób pragnął ułatwić wiernym spełnianie praktyk religijnych. Praca duszpasterska w parafiach liczących ponad 10 tys. wiernych była bardzo utrudniona. Dotychczasowa praktyka pokazywała, że władze wojewódzkie łatwiej wyrażały zgodę na powstanie parafii tam, gdzie istniał już kościół lub kaplica. Okres funkcjonowania wikariatu terenowego służył przygotowaniu odpowiedniej bazy, co więcej, pozwalał biskupowi stwierdzić, czy dana wspólnota zasługuje na miano parafii⁵³. Godzi się podkreślić, że w omawianym okresie, mimo niesprzyjających uwarunkowań społeczno-politycznych, bp S. Nowak utworzył 86 palcówek duszpasterskich (85 parafii i jeden wikariat terenowy)⁵⁴.

Zgodnie z Instrukcją przewodniczącego Komisji Episkopatu do Spraw Budowy Kościołów⁵⁵ bp S. Nowak w dniu 19 czerwca 1985 r. wystąpił do wojewody częstochowskiego o ujęcie w planie zagospodarowania przestrzennego na lata 1986-1990 budowy 26 nowych kościołów, plebanii i punktów katechetycznych⁵⁶. Do kwestii tej wrócono w czasie rozmowy przeprowadzonej 6 sierpnia 1985 r. Biskup Częstochowski odniósł się wtedy do sprawozdania GIT-u mówiącego o tym, że w Częstochowie prowadzi się zbyt wiele budowli sakralnych, które są niepotrzebne wobec istnienia Jasnej Góry. Uznał je za niesprawiedli-

⁵³ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy między kanclerzem Kurii Diecezjalnej a Dyrektorem Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie, 104-105.

⁵⁴ M. MIKOŁAJCZYK, *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, 270-273; M. DUDA, *Dynamizm misyjny Kościoła Częstochowskiego urzeczywistniający się w powstaniu nowych wspólnot parafialnych w czasie posługi (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984-2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko!*, 39.

⁵⁵ Instrukcja określała sposób postępowania w sprawie starań o uzyskanie zgody władz państwowych na budowę budynków sakralnych. Zalecała, aby kurie diecezjalne do końca czerwca 1985 r. przedłożyły właściwym terytorialnie wojewodom wykaz inwestycji sakralnych planowanych na lata 1986-1990. Następnie powinny one stać się przedmiotem dyskusji pomiędzy wojewodami a ordynariuszami, w wyniku których miały zostać sporządzone protokoły uzgodnień, które tym samym były podstawą realizacji inwestycji. W przypadku braku porozumień pomiędzy kurią a wojewodą sporządzano protokół rozbieżności, który był przedmiotem rozmów Sekretarza Episkopatu Polski z ministrem kierownikiem UdSW. Jeśli i na tym szczeblu nie nastąpiło porozumienie, pozostawała jeszcze możliwość przedłożenia sprawy na forum Komisji Wspólnej Episkopatu Polski. Zob. A. SZNAJDER, *Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989*, Katowice 2016, 176-177.

⁵⁶ Tamże, 178.

we i nie dostrzegające realnych potrzeb wiernych. Kościoły w centrum miasta i w nowych dzielnicach są zbyt małe, aby pomieścić wszystkich wiernych pragnących uczestniczyć w nabożeństwach. Wojewoda zasłaniał się brakiem materiałów budowlanych, co utrudniało budowę nie tylko nowych kościołów, ale mających pierwszeństwo szpitali, domów opieki i przedszkoli⁵⁷. Z kolei w trakcie rozmowy przeprowadzonej 31 stycznia 1986 r. wojewoda zarzucił, że diecezja chce budować nowe kościoły, a tymczasem w już istniejących prowadzi się działalność polityczną. W konsekwencji nie zgodził się na budowę kościoła św. Elżbiety w Częstochowie, uzasadniając, że w tej dzielnicy potrzebne są mieszkania dla pracowników Huty im. B. Bieruta, a nie ma miejsca pod kościół. Analogiczna decyzja zapadła w sprawie budynków sakralnych mających powstać w Kłobucku, Myszkowie-Mijaczowie i Rudnikach k. Częstochowy. Negatywnie ustosunkowano się do rozbudowy Diecezjalnego Domu Rekolekcyjnego w Olsztynie oraz wstrzymano budowę kaplicy katechetycznej przy ul. Okólnej w Częstochowie⁵⁸.

Wojewoda piotrkowski Włodzimierz Stefański w rozmowie z bp. F. Musielem przeprowadzonej 13 grudnia 1985 r. oświadczył, że nie wyraża zgody na budowę nowych kościołów dla parafii św. Marii Magdaleny w Radomsku i w Stobiecku Miejskim, ponieważ istniejące tamże zabytkowe kościoły drewniane spełniają potrzeby parafii⁵⁹. Analogiczną rozmowę przeprowadził bp T. Szwagrzyk z wojewodą sieradzkim Kazimierzem Cłapką w dniu 6 lutego 1986 r. i również dowiedział się, że władze wojewódzkie nie wyrażają zgody na budowę 2 nowych kościołów w Wieluniu, ponieważ już istniejące 4 świątynie w pełni zaspokajają religijne potrzeby wielunian⁶⁰.

Władze interweniowały w sprawie samowoli budowlanych. Do takich zaliczono budowę kaplicy w Cieciulowie, gdzie ks. Zenon Jacuński miał otrzymać ustne polecenie biskupa diecezjalnego na rozpoczęcie bu-

⁵⁷ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy przeprowadzonej przez bp. S. Nowaka z wojewodą częstochowskim 6 sierpnia 1985 r., 71-72.

⁵⁸ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy biskupa częstochowskiego Stanisława Nowaka z wojewodą częstochowskim Grzegorzem Lipowskim odbytej w dniu 31 stycznia 1986 r., 149-150.

⁵⁹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół rozbieżności wynikający z konsultacji obiektów sakralnych i kościelnych przeprowadzonej przez bp. F. Musiela z wojewodą piotrkowskim Włodzimierzem Stefańskim w dniu 13 grudnia 1985 r., 123-124.

⁶⁰ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół rozbieżności wynikający z konsultacji obiektów sakralnych i kościelnych przeprowadzonej przez bp. Tadeusza Szwagrzyka z wojewodą sieradzkim Kazimierzem Cłapką w dniu 6 lutego 1986 r., 162.

dowy bez wymaganej zgody władz administracyjnych, oraz poświęconą przez bp. S. Nowaka nielegalnie wzniesioną plebanię w parafii Rybna⁶¹.

Charakterystyczną rzeczą było to, że w trakcie rozmów dotyczących budownictwa sakralnego władze państwowe często sięgały po metodę szantażu w celu wywarcia presji na stronę kościelną. Przykładem może być spotkanie funkcjonariuszy SB z ks. Marianem Pabiaszem w dniu 17 marca 1986 r., w trakcie którego płk. Stanisław Boczek⁶² stwierdził, że gdyby przeprowadzono kontrolę na placach budowy kościołów, z pewnością okazałoby się, że zgromadzony tam materiał pochodzi z nielegalnego źródła, co mogłoby się zakończyć procesem. Ks. Pabiasz odpierał zarzuty, mówiąc, że wszystkiemu winien jest system, który unieвозмоżliwiał legalne nabycie niezbędnych materiałów budowlanych⁶³.

Z ankiety statystycznej załączonej do pisma bp. S. Nowaka adresowanego do abp. B. Dąbrowskiego wynika, że Kuria Częstochowska zgłosiła do planu na lata 1986-1990 łącznie 35 kościołów i 1 kaplicę o powierzchni 600 m². W toku rozmów prowadzonych z władzami wojewódzkimi kuria wycofała 25 pozycji, a porozumiała się i uzyskała zgodę na umieszczenie w planie 8 obiektów⁶⁴.

4. Przeciwdziałanie ruchowi pielgrzymkowemu

Ważnym punktem we wzajemnych relacjach na linii Państwo-Kościół była problematyka ruchu pielgrzymkowego na Jasną Górę. Wojewoda częstochowski w trakcie rozmowy z bp. S. Nowakiem w dniu 6 sierpnia 1985 r. postawił zarzut, że pielgrzymki bez wcześniejszego uzgodnienia zmieniały trasy, a przede wszystkim eksponowały na niesionych przez siebie transparentach hasła polityczne. Zapowiadał, że

⁶¹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Pro memoria Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z dnia 2 lutego 1987 r., 8.

⁶² Stanisław Boczek, ur. 5 marca 1940 r. w Koźmierzowie w powiecie sandomierskim, był zatrudniony w SB w latach 1963-1987. Pełnił funkcje: zastępcy naczelnika Wydziału IV KW MO w Częstochowie (1976-1978), naczelnika Wydziału IV KW MO w Częstochowie (1978-1983) i zastępcy szefa ds. SB WUSW w Częstochowie (1983-1987). Zob. *Twarze Częstochowskiej Bezpieki. Wystawa Instytutu Pamięci Narodowej. Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Katowicach zorganizowana na Placu Biegańskiego w Częstochowie w czerwcu 2008 r.*, w: <https://arch.ipn.gov.pl/ftp/pdf/twarze.czystochowskiej.bezpieki.pdf>, [27.06.2018].

⁶³ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy ks. M. Pabiasza z funkcjonariuszami SB pułkownikiem Boczekiem i Z. Kalotą z dnia 17 marca 1986 r., 180.

⁶⁴ A. SZNAJDER, *Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej*, 177.

władze porządkowe MO będą w takich sytuacjach zdecydowanie interweniowały. Biskup Częstochowski postulował, aby w celu ułatwienia pielgrzymom dostępu na Jasną Górę wyłączono Aleje NMP na odcinku od Placu Biegańskiego do parków wokół Jasnej Góry z ruchu kołowego⁶⁵.

Częstą praktyką było zatrzymywanie grup pielgrzymkowych zmierzających na Jasną Górę i dokładne ich legitymowanie. Nie obyło się również bez grzywien wymierzonych np. wobec studentów uczestniczących w 50. pielgrzymce akademickiej, których ukarano za noszenie spodni w kolorze przypominającym mundury MO⁶⁶.

Represjom poddano osoby przyjmujące pielgrzymów na nocleg. W sierpniu 1985 r., w przeddzień uroczystości Wniebowzięcia NMP oraz Matki Bożej Częstochowskiej, funkcjonariusze MO dokonali w ich mieszkaniach rewizji, a następnie wezwali na przesłuchania⁶⁷. W konsekwencji Kolegium ds. Wykroczeń ukarało 14 osób grzywnami w wysokości od 5000 zł do 35 000 zł. Jakby tego było mało, Urząd Skarbowy nakazał zapłacenie podatku za lata 1981-1985 w związku z „prowadzeniem działalności zarobkowej” oraz zobowiązał do uiszczenia kary i opłat związanych ze zgłoszeniem obowiązku podatkowego⁶⁸. W gronie ukaranych 12 osób było rencistami o niskim statusie materialnym, stąd nałożone grzywny przekraczały ich finansowe możliwości. Nie ulega wątpliwości, że w ten sposób władze chciały zniechęcić mieszkańców Częstochowy do przyjmowania pielgrzymów⁶⁹.

Gdy w 1985 r. Wojewódzka Rada Narodowa podjęła uchwałę dotyczącą wprowadzenia tzw. opłaty miejscowej od osób fizycznych przybywających do Częstochowy okresowo w celach wypoczynkowych, zdrowotnych lub turystycznych, istniała uzasadniona obawa, że zostaną nią również obciążeni pielgrzymi. W tej sprawie interweniował u wojewody bp S. Nowak, twierdząc, że wprowadzenie opłat będzie stanowiło obciążenie materialne dla młodzieży i emerytów i w konsekwencji

⁶⁵ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy przeprowadzonej przez bp. S. Nowaka z wojewodą częstochowskim w dniu 6 sierpnia 1985 r., 71; 73.

⁶⁶ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Relacja z faktu utrudniania uczestnikom 50. Pielgrzymki Akademickiej dostępu na Jasną Górę w dniach 4-5 maja 1985 r., 61.

⁶⁷ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół dotyczący represji MO w stosunku do osób przyjmujących odpłatnie pielgrzymów na nocleg w Częstochowie z relacji świadków, 82.

⁶⁸ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół nr 2 dotyczący represji władz miasta Częstochowy w stosunku do osób przyjmujących odpłatnie pielgrzymów na nocleg z racji odpustów jasnogórskich, 86.

⁶⁹ M. MIKOŁAJCZYK, *Problemy religijno – moralno – społeczne diecezji częstochowskiej*, 216-217.

przyczyni się do ograniczenia liczby pątników. Obawy Ordynariusza Częstochowskiego budził również fakt, że zapisywanie pielgrzymów w rejestrach będzie odzierało akt religijny, jakim jest pielgrzymka, z charakteru prywatności⁷⁰. W odpowiedzi wojewoda częstochowski zapewniał, że opłatami nie będą obarczeni pielgrzymi⁷¹.

5. Ograniczenia w pracy duszpasterskiej i wolności sprawowania kultu

Nie do rzadkości należały ingerencje władz komunistycznych w sprawy organizacji kultu Bożego. Zdarzało się, że nie wyrażały one zgody na zorganizowanie pielgrzymki czy procesji, tak jak to miało miejsce w Częstochowie w przypadku procesji maryjnej z katedry na Jasną Górę w dniu 25 sierpnia 1985 r.⁷².

Władze domagały się położenia kresu wykorzystywania budynków sakralnych do działalności politycznej o charakterze antypaństwowym i antysocjalistycznym. Za takowe nadużycia uznawały wspomniane już wyżej msze św. za Ojczyznę organizowane przez ks. Z. Raczyńskiego w kościele św. Józefa na Rakowie i przez ks. M. Dudę w Ośrodku Akademickim Emaus⁷³. Analogiczny zarzut stawiano nabożeństwu odbywającym się na prośbę podziemia politycznego w katedrze pw. Św. Rodziny w Częstochowie i prowadzącym do zakłóceń porządku publicznego w dniu 1 maja⁷⁴. Zastrzeżenia władz budził organizowany przez Kościół Tydzień Kultury Chrześcijańskiej, w ramach którego miały miejsce wystąpienia o charakterze politycznym. Do takich zaliczono w 1985 r. prelekcję Jacka Fedorowicza na temat alkoholizmu⁷⁵ oraz wykład dr. Jacka Szymanderskiego „Problem ciągłości tradycji

⁷⁰ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo bp. Nowaka do wojewody częstochowskiego z 20 listopada 1985 r., 117.

⁷¹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. Nowaka z 20 grudnia 1985 r., 136-137.

⁷² AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Decyzja Dyrektora Wydziału Społeczno-Administracyjnego Urzędu Miejskiego w Częstochowie z 21 sierpnia 1985 r., 80.

⁷³ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z 25 kwietnia 1985 r., 46.

⁷⁴ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo prezydenta miasta Częstochowy do bp. S. Nowaka z 12 kwietnia 1985 r., 45.

⁷⁵ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy między kanclerzem Kurii Diecezjalnej a dyrektorem Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie, 105.

narodowej w Polsce po II wojnie światowej”, zawierający szereg dygresji antyradzieckich. Najwięcej kontrowersji wzbudziła natomiast wystawa fotograficzna Waldemara Bejserta, zaprezentowana w ramach Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Centralnym Ośrodku Duszpasterstwa Akademickiego w Częstochowie, a następnie w kościele św. Józefa w Częstochowie. Została ona uznana za antypaństwową, gdyż ukazywała Polskę współczesną jako państwo policyjne i totalitarne. Okręgowy Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk w Katowicach domagał się od Kurii Diecezjalnej doprowadzenia do likwidacji wystawy⁷⁶.

Ograniczeniu swobody kultu religijnego służyła demonstracyjna obecność licznych oddziałów MO na placu przed Jasną Górą i w alei Sienkiewicza, stwarzająca przygnębiające wrażenie modlitwy pod nadzorem. Wiele do życzenia pozostawiała postawa niektórych milicjantów, którzy w trakcie mszy św. głośno rozmawiali, śmiali się, a nawet palili papierosy. Zaniepokojenie budził fakt zainstalowania monitoringu w bezpośrednim otoczeniu klasztoru jasnogórskiego. Przeor Jasnej Góry o. Rufin Józef Abramek uważał, że miał on służyć permanentnej inwigilacji pielgrzymów, dlatego wystosował na ręce wojewody częstochowskiego protest, uznając obecność kamer za naruszenie konstytucyjnej zasady wolności sumienia i prawa swobodnego wyznawania wiary⁷⁷. Władze pokrętnie wyjaśniały, że monitoring służył zapewnieniu większego bezpieczeństwa i przyczynił się do wyeliminowania tzw. „przypinaczy”⁷⁸. Innym przejawem naruszenia prawa do swobodnego wyznawania wiary było uniemożliwienie złożenia kwiatów przed figurą Matki Bożej na placu przed Jasną Górą w dniu 3 maja 1985 r.⁷⁹.

Odnotować również należy niewpuszczenie do szpitala w Częstochowie i Pławnie bp. Miłosława Kołodziejczyka, pragnącego nawiedzić chorych przy okazji wizytacji pasterskiej, przeciwko czemu zdecydowanie zaprotestował Ordynariusz Częstochowski w rozmowie z wojewodą

⁷⁶ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo Okręgowego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk w Katowicach do ks. M. Mikołajczyka, kanclerza Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z dn. 28 stycznia 1986 r., 145-146.

⁷⁷ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo przeora Jasnej Góry o. Rufina Józefa Abramka do wojewody częstochowskiego z 12 maja 1986 r., 184-186.

⁷⁸ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy z płk. Boczkim i Z. Kalotą w dniu 23 czerwca 1986 r., 189.

⁷⁹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Relacja z obecności umundurowanych sił porządkowych MO na placu przed szczytem w czasie uroczystości Matki Bożej Królowej Polski z dnia 3 maja 1985 r., 60.

częstochockim w dniu 6 sierpnia 1985 r.⁸⁰. Nadmienić należy, że władze komunistyczne odrzuciły inicjatywę częstochockiego środowiska służby zdrowia nadania imienia Jana Pawła II nowo wybudowanemu Wojewódzkiemu Szpitalowi w Częstochowie⁸¹.

Władze państwowe nie zgadzały się na większe zaangażowanie duchowieństwa w duszpasterstwo wojskowe, do czego zachęcał bp S. Nowak. W wydanym 5 listopada 1986 r. przez Urząd do Spraw Wyznań *Pro memoria* stwierdzono, że większa aktywność księży w tym zakresie byłaby uznana za zbyt daleko idącą ingerencję w sferę zastrzeżoną wyłącznie dla państwa. Jednocześnie zapewniano, że młodzież poborowa nie jest pozbawiona duchowej opieki, ponieważ w ramach Sił Zbrojnych działali kapelani wojskowi, należycie wypełniający swe obowiązki i w związku z tym nie było potrzeby wzmacniania ich działalności przez dodatkowe zaangażowanie ze strony duchowieństwa parafialnego⁸².

Ministerstwo Kultury i Sztuki z powodu braku odpowiednich pomieszczeń zbywało milczeniem kolejne prośby bp. S. Nowaka o zezwolenie na prowadzenie działalności poligraficznej i usługowej dla diecezji częstochockiej. Była to sprawa kluczowa dla uruchomienia wydawnictwa diecezjalnego, dzięki któremu wzrosłaby dostępność publikacji o tematyce religijnej. W tej sprawie Ordynariusz z Częstochowy prosił o pomoc abp. B. Dąbrowskiego (sekretarza Generalnego Episkopatu), bp. Damiana Zimonia (współprzewodniczącego Komisji Episkopatu Polski i Rządu PRL do spraw Wydawnictw) i kard. Franciszka Macharskiego (współprzewodniczącego Komisji Wspólnej Episkopatu Polski i Rządu PRL)⁸³.

6. Szykany wobec środowiska akademickiego

Oslabieniu życia religijnego studentów i pracowników naukowych służyły szykany, jakim zostali poddani. Za pracę w Diecezjalnym Ko-

⁸⁰ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy przeprowadzonej przez bp. S. Nowaka z wojewodą częstochockim w dniu 6 sierpnia 1985 r., 73.

⁸¹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Pismo do Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie z 18 lutego 1987 r., 20.

⁸² AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pro memoria Urzędu do Spraw Wyznań z 5 listopada 1986 r., 199-200.

⁸³ AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Pismo bp. Nowaka do kard. Franciszka Macharskiego z 17 maja 1987 r., 33; J. KOWALSKI – J. KULIBERDA, *Trzydzieści lat działalności Częstochockiego Wydawnictwa Archi/Diecezjalnego „Regina Poloniae” (1982-2012)*, Częstochowa 2013, 37-43.

mitocie Pomocy Bliźniemu zwolniony został z Politechniki Częstochowskiej dr Adam Banaszek. Rozmowy ostrzegawcze przeprowadzono z uczestnikami I Diecezjalnej Wystawy Malarstwa – Ryszardem Osadczym i P. Baranowskim z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie oraz z pracownikami Politechniki Częstochowskiej studiującymi w Instytucie Teologicznym. Zdarzały się również przypadki naruszania tajemnicy korespondencji między duszpasterstwem akademickim a pracownikami naukowymi. Podjęto również walkę z działaniami duszpasterskimi prowadzonymi na terenie Domów Akademickich. Przejawiała się ona w zrywaniu ogłoszeń duszpasterskich wywieszanych na tablicach ogłoszeń w tychże domach, zamykaniu ich na czas kolędy i pielgrzymki akademickiej, zobowiązaniu personelu do meldowania o wizytach duszpasterzy akademickich. Zdarzały się również przypadki publicznego ośmieszania uczuć religijnych w czasie wykładów w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Częstochowie, gdzie jeden z wykładowców rozpoczynał egzamin od pytania: „czy wierzysz w Boga?”, szykanując studentów, którzy odpowiedzieli na to pytanie pozytywnie⁸⁴.

W celu zastraszenia środowiska akademickiego stosowano przemoc fizyczną wobec osób uczestniczących w nabożeństwach. Przykładem może być zatrzymanie 16 grudnia 1985 r. trzech studentów Politechniki Częstochowskiej, wracających z rekolekcji adwentowych odbywających się w kościele św. Wojciecha. W jego trakcie jeden ze studentów został uderzony pięścią w twarz, a następnie wszystkich zabrano na komisariat i poddano przesłuchaniu. Gdy się zorientowano, że pobity student poniósł poważne straty na zdrowiu, zarzucono im prowokowanie władzy ludowej, po czym zwolniono do domów⁸⁵.

7. Akcja usuwania krzyży i niszczenie mienia kościelnego

W okresie stanu wojennego i bezpośrednio po jego zakończeniu zintensyfikowano walkę z symbolami religijnymi, wyrażającą się w usuwaniu krzyży z miejsc publicznych, a przede wszystkim z sal szkol-

⁸⁴ AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Notatka dotycząca przejawów dyskryminacji ludzi wierzących w częstochowskim środowisku akademickim, 1-2.

⁸⁵ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Zeznania dotyczące faktu pobicia 3 studentów częstochowskich wracających z rekolekcji adwentowych z kościoła św. Wojciecha w Częstochowie w dniu 16 grudnia 1985 r., 127.

nych⁸⁶. Bp S. Nowak zabrał głos w tej sprawie, wydając na Wielki Post 1985 r. list pasterski „O czci dla Krzyża Św.”. Został on jednak okrojony przez cenzurę, która nie zezwoliła na opublikowanie następującego fragmentu: „Dlaczego więc unikać krzyża, wstydzić się go, zdejmować z sal szkolnych, z izb szpitalnych, z hal fabrycznych? Dokąd zaprowadzi naród kultura obca krzyżowi? Bardzo ostrzegawczo brzmią słowa wieszczki Juliusza Słowackiego: «I Polski, Ty, o Boże, nie odepniesz od krzyża, aż będziesz wiedział, że się jak trup nie zwali». Wszystkim potrzebny jest Chrystus, którego znakiem jest krzyż. Nam chrześcijanom jest On koniecznie potrzebny. Dlatego podnosimy głos protestu, gdy krzyże niepostrzeżenie znikają z sal szkolnych czy szpitali. Z bólem wielkim muszę stwierdzić, że w ostatnich miesiącach, mimo zapewnień ze strony najwyższych władz o nienaruszalności dotychczas wiszących w szkołach krzyży, zostały one w niektórych miejscowościach usunięte. Komu zależy na zadawaniu ran sercom katolików polskich?»⁸⁷. Wojewoda G. Lipowski w piśmie skierowanym do bp. S. Nowaka stwierdził, że zawarte w liście nawoływanie do zawieszania krzyży w szkołach i szpitalach trudno pogodzić z konstytucyjnymi zasadami wolności sumienia i wyznania oraz rozdziału Kościoła od Państwa⁸⁸. Biskup Częstochowski otrzymał jednak zapewnienie, że wszystkie krzyże, które wisiały przed 13 grudnia 1981 r., nie zostaną usunięte⁸⁹.

Kwestia usuwania krzyży ze szkół została poruszona w trakcie rozmowy kanclerza Kurii Diecezjalnej z dyrektorem J. Zalewskim w dniu 7 listopada 1985 r. Ks. M. Mikołajczyk wypomnił, że krzyże zostały usunięte wbrew wcześniejszym deklaracjom wojewody, a nawet wyższych urzędników państwowych, co nie wpłynęło pozytywnie na

⁸⁶ W kwietniu 1985 r. dyrektor LO im. H. Sienkiewicza w Częstochowie nakazał usunięcie krzyża z sali przypisanej do klasy IVa. Delegacja uczniów uprosiła dyrektora, aby krzyż pozostał do czasu matury. Zobowiązano się, że po wręczeniu świadectw zostanie on zanieiony na Jasną Górę. Zob. AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo ks. Henryka Bąbińskiego do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z 29 kwietnia 1985 r., 59.

⁸⁷ S. NOWAK, *List pasterski biskupa częstochowskiego na Wielki Post 1985 r. o czci dla Krzyża Świętego*, CzWD 59 (1985) 4, 70-73; TENŻE, *List pasterski biskupa częstochowskiego na Wielki Post 1985 r. o czci dla Krzyża Świętego*, w: S. NOWAK, *Siewca Słowa. Listy pasterskie (1984-2011)*, red. M. Duda – M. Mikołajczyk – B. Stypułkowska (seria: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam, t. I/1), Częstochowa 2014, 254-257.

⁸⁸ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z 25 kwietnia 1985 r., 46.

⁸⁹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Stenogram kazania bp. Musiela wygłoszonego 10 marca 1985 r. w parafii Kalej, 51.

budowę zaufania wobec władz administracyjnych. Dyrektor Zalewski zapewnił, że nie wydał polecenia usuwania krzyży, choć osobiście opowiadał się za respektowaniem zasad oddzielenia Kościoła od Państwa i poszanowaniem zasady świeckości szkoły⁹⁰. Władze jednak interweniowały, gdy dochodziło do naruszenia zasady świeckości szkoły przez fakt zawieszenia krzyży. Taki przypadek miał miejsce w Żeliszawicach, gdzie z inicjatywy miejscowego proboszcza ks. E. Skotnickiego zawieszono krzyże w tamtejszej szkole podstawowej⁹¹.

Nie można także pominąć aktów wandalizmu w postaci włamań, kradzieży oraz niszczenia mienia kościelnego, w tym również krzyży i figur przez tzw. nieznanymi sprawców. Doszło do nich m.in. w Lgocie Wielkiej (zniszczono krzyż i figury), Rogoźniku (wybito szyby i zniszczono figurę św. Jadwigi), Psarach (złamano krzyż i wybito szyby w kościele), Dobieszowicach (wybito szyby), Strzyżowicach (wybito szyby), Bobrownikach (wybito szyby i witraże)⁹² i Nawiedzenia NMP w Częstochowie (próba włamania do tabernakulum)⁹³. Najprawdopodobniej stało za tym działanie Służby Bezpieczeństwa, mające na celu zastraszenie duchowieństwa i wiernych.

8. Pomoc osobom represjonowanym

W okresie posługi bp. S. Nowaka w diecezji częstochowskiej kontynuowana była pomoc osobom represjonowanym w czasie stanu wojennego. Jej przejawem była opieka, jaką otoczono 4 rodziny aresztowanych w procesie pracowników Huty Katowice (2 z Sosnowca, 1 z Będzina, 1 z Wysokiej k. Zawiercia). Na szczęście osoby te 22 marca 1985 r. zostały zwolnione do domów⁹⁴. Świadczeniem pomocy zajmował się Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu. Jego pracownicy szczególną troską otaczali rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji ma-

⁹⁰ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy między kanclerzem Kurii Diecezjalnej w Częstochowie a Dyrektorem Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie z dn. 7 listopada 1985 r., 106.

⁹¹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pro memoria Urzędu do Spraw Wyznań z 19 grudnia 1984 r., 22-23.

⁹² AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo dziekana dekanatu sączowskiego do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie z dn. 27 maja 1985 r., 63.

⁹³ ARCHIWUM PARAFII NAWIEDZENIA NMP W CZĘSTOCHOWIE, sygn. brak, Protokół dot. włamania do kościoła Nawiedzenia NMP w Częstochowie z 10 grudnia 1985 r., 1-4.

⁹⁴ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, pismo Sekretariatu Episkopatu Polski do bp. S. Nowaka z 22 marca 1985 r., 40-41.

terialnej, spowodowanej zaangażowaniem w działalność związkową. Nie zabrakło wśród nich rodzin częstochowskich artystów⁹⁵. Kolejnym przykładem zaangażowania w pomoc osobom represjonowanym była rozmowa ks. M. Pabiasza z Wydziału Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej z funkcjonariuszami Służby Bezpieczeństwa przeprowadzona 17 marca 1986 r. W jej trakcie poruszył on kwestię zwolnienia z aresztu śledczego dwóch działaczy Solidarności – Jarosława Kapsy i Wiktora Pietryło, zatrzymanych 27 grudnia 1985 r. z powodu działalności w podziemiu, wyrażającej się w przygotowywaniu nielegalnych ulotek i broszur⁹⁶. Władze więzienne odmówiły Kapsie prawa widzenia z żoną, a Pietryło mógł rozmawiać jedynie telefonicznie, przy czym należy dodać, że obaj posiadali małe dzieci (Pietryło dwoje w wieku 2 i 6 lat, a Kapsa jedno), co wzmacniało argument, aby zabiegać o ich zwolnienie, a przynajmniej umożliwienie normalnego widzenia z żonami i dziećmi. Jeszcze w tym samym miesiącu obaj wyszli na wolność⁹⁷.

9. W okresie ustrojowego przełomu

Wydarzeniem, które pokazało, że zgodna współpraca pomiędzy Państwem a Kościołem jest możliwa, była III Pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny w 1987 r.⁹⁸. Na szlaku papieskiego pielgrzymowania znalazła się Częstochowa, gdzie papież gościł w dniach 12-13 czerwca⁹⁹. Wizyta w „duchowej stolicy Polski” była poprzedzona licznymi

⁹⁵ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Pismo J. Ujmy i A. Banaszkiwicza do bp. Nowaka z 15 marca 1986 r., 179.

⁹⁶ W dniu 27 grudnia 1985 r. funkcjonariusze SB dokonali przeszukania w mieszkaniu Wiktora Pietryło. Został on zatrzymany wraz z przebywającym u niego Jarosławem Kapsą „podczas przepisywania na maszynie kolejnego numeru biuletynu «Wytrwamy»”. W mieszkaniu ujawniono także „przyrządy do tzw. małej poligrafii”. Obwiniono Pietryłę o „podejmowanie działalności w celu wywołania niepokoju publicznego poprzez udostępnianie swojego mieszkania i maszyny do pisania oraz bezpośredni udział w sporządzaniu ulotek mogących wywołać taki skutek”. Od 28 grudnia 1985 r. do 20 marca 1986 r. Kapsa i Pietryło przebywali w areszcie tymczasowym. 27 marca 1986 r. ze względu na „postępującą stabilizację w kraju” oraz „wobec uznania, iż czyn nie stanowi przestępstwa z uwagi na znikomy stopień społecznego niebezpieczeństwa” śledztwo zostało zakończone. Zob. <http://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/76782>, [22.05.2018]; „Wytrwamy. Regionalny Biuletyn NSZZ Solidarność – Częstochowa” 8 (1986), 1.

⁹⁷ AKMCz, sygn. 60/2, t. 1, Protokół z rozmowy ks. M. Pabiasza z funkcjonariuszami SB pułkownikiem Boczekiem i Z. Kalotą z dnia 17 marca 1986 r., 180.

⁹⁸ S. NOWAK, *Iuxta Crucem Tecum stare*, 39.

⁹⁹ JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997-1999-*

przygotowaniami z udziałem czynników państwowych i kościelnych. 20 lutego 1987 r. odbyło się spotkanie bp. S. Nowaka z I sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PZPR Jerzym Sypkiem i wojewodą częstochowskim G. Lipowskim. Gdy wizyta dobiegła końca, wojewoda częstochowski wystosował do bp. S. Nowaka pismo zawierające następujące słowa: „Na ręce Księdza Biskupa Ordynariusza składam serdeczne podziękowania dla duchowieństwa zaangażowanego w przygotowanie i godny przebieg wizyty Ojca Świętego w Częstochowie. Dowiodła ona, jak wiele uczynić może dla sprawy wzajemne zrozumienie i szacunek przy podejmowaniu istotnych rozstrzygnięć oraz współpraca. Wyrażam przekonanie, że podobny klimat towarzyszył będzie naszym dalszym kontaktom”¹⁰⁰.

Symptomem normalizacji stosunków pomiędzy Państwem a Kościołem była zgoda na zorganizowanie przez Państwową Filharmonię w Częstochowie festiwalu muzyki sakralnej wydana 8 grudnia 1989 r. przez Ministerstwo Kultury i Sztuki. Pierwszy festiwal odbył się w 1991 r. i po dzień dzisiejszy stanowi okazję do prezentacji dorobku europejskiej i polskiej muzyki sakralnej¹⁰¹.

W tym czasie coraz mocniej dochodziły do głosu postulaty usunięcia z przestrzeni Częstochowy 4 pomników „stalinowskiej przemocy”, z których 2 były usytuowane w bezpośredniej bliskości kościołów – św. Zygmunta i św. Jakuba¹⁰².

Zakończenie

Bp S. Nowak obejmował u schyłku 1984 r. rządy w diecezji częstochowskiej w bardzo trudnej sytuacji społeczno-politycznej. Władze partyjno-państwowe, zdając sobie sprawę z rosnącej siły Kościoła katolickiego w Polsce, umacnianego autorytetem papieża Jana Pawła II,

2002. *Przemówienia i homilie*, red. J. Poniewierski, Kraków 2005, 499-510; S. NOWAK, *Łaska nawiedzin Kościoła Częstochowskiego przez Piotra naszych czasów – Pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II i Benedykta XVI na Jasną Górę i do Częstochowy*, VeC 6 (2016), 337-339.

¹⁰⁰ AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Pismo wojewody częstochowskiego do bp. S. Nowaka z 1 lipca 1987 r., 36.

¹⁰¹ AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Pismo Krystyny Marszałek – Młyńczyk, podsekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki do bp. S. Nowaka z 8 grudnia 1989 r., 48.

¹⁰² AKMCz, sygn. 60/2, t. 2, Pismo Wacława Zajkowskiego do generała Zakonu Ojców Paulinów w Częstochowie, 79.

zdecydowały się na zaostrzenie polityki antykościelnej. Jej ofiarą padł ks. Jerzy Popiełuszko, brutalnie zamordowany przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Na „gruncie częstochowskim” władze komunistyczne podjęły walkę z kapłanami prowadzącymi w ich przekonaniu działalność antypaństwową, wyrażającą się m.in. w głoszeniu „niepoprawnych politycznie” kazań, popieraniu reaktywacji NSZZ Solidarność, organizowaniu wystaw czy prelekcji krytycznie odnoszących się do poczynań ekipy rządzącej itp. Ze tego powodu wojewoda częstochowski nakazał usunięcie ze stanowiska proboszcza parafii św. Józefa w Częstochowie ks. Z. Raczyńskiego, duszpasterza ludzi pracy i jednocześnie organizatora mszy św. za Ojczyznę. Biskup Częstochowski nie uległ jednak naciskom i nie odwołał ks. Raczyńskiego, choć wiązało się to z brakiem zgody na budowę pawilonu katechetycznego i trudnościami związanymi z organizacją procesji Bożego Ciała w wyżej wymienionej parafii. Władze komunistyczne utrudniały również powstawanie nowych parafii i budowę świątyń. Szykanowano pielgrzymów i osoby przyjmujące ich na nocleg. Podobnie rzecz się miała ze środowiskiem akademickim. W ramach akcji laicyzacji społeczeństwa usuwano krzyże z miejsc publicznych. Bp S. Nowak oraz podlegli mu urzędnicy kurialni w rozmowach prowadzonych z przedstawicielami władz upominali się o prawo do swobodnego wyznawania wiary i niejednokrotnie interweniowali w sprawie represjonowanych z powodu zaangażowania w życie społeczno-polityczne. Ocieplenie wzajemnych relacji na linii Państwo – Kościół nastąpiło w związku z organizacją III pielgrzymi Jana Pawła II do Ojczyzny, choć w rzeczywistości związane było ze zmianami zachodzącymi w ZSRR i nasilającym się kryzysem gospodarczym. Znalazło ono wyraz w przywróceniu ks. Raczyńskiego na urząd proboszcza parafii św. Józefa w Częstochowie oraz w innych wyżej przedstawionych aspektach, które dotychczas stanowiły pola konfliktów.

The Policy of Communist Authorities
towards the Church of Czestochowa in 1984-1989
Summary

The article discusses the policy of communist authorities towards the Church of Czestochowa in 1984-1989. At the end of 1983 the communist authorities decided to tighten up the anti-church policy in order to weaken an increasing position of the Catholic Church in Poland. The

pastoral service of priests was constantly kept under surveillance by officers of the repression apparatus. Every activity described as hostile attitude towards Polish People's Republic in the form of homilies, lectures, exhibitions etc. faced the reaction of state's authorities. It was a reason why the governor removed Fr. Zenon Raczyński from the post of parish priest in St. Joseph parish in Czestochowa. Moreover, the communist authorities impeded the creation of new parishes and the building of new temples. Both pilgrims and people who gave them accommodation were persecuted. Academic teachers and students were persecuted because of their involving in religious life. The action of removing crosses from public places was continued. Bishop Stanisław Nowak, who ruled the diocese of Czestochowa, and his co-workers fought in conversations with representatives of state's authorities for free faith declaration and intervened with repressed people. Their actions began to be effective after warming the relations between the Church and the State which took place in 1987 in regard to organization of the Pope's Paul the Second pilgrimage to the Motherland, but in fact, it was connected with some political changes in the Soviet Union and increasing economic crisis.

Słowa kluczowe: Kościół częstochowski, duchowienstwo, represje, reżim komunistyczny

Keywords: The Church of Czestochowa, clergy, repressions, communist authorities

Bibliografia

I. Źródła

1. Archiwalne

ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE

Zespół: Urząd do Spraw Wyznań

sygn.: 126/75 Kuria Częstochowska

ARCHIWUM KURII METROPOLITALNEJ W CZĘSTOCHOWIE

Zespół: Materiały do dziejów Kościoła Częstochowskiego w okresie PRL

sygn. 60/2, t. 1-2

ARCHIWUM PARAFII NAWIEDZENIA NMP W CZĘSTOCHOWIE

sygn. brak – Akta dotyczące włamania do kościoła

2. Drukowane

- Archidiecezja Częstochowska. Katalog 2011*, red. P. Wolnicki i in., Częstochowa 2012.
- Dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1957, nr 1, poz. 6.
- Kościół Częstochowski 1987. Katalog osób i instytucji*, red. M. Duda – S. Jasionek – M. Mikołajczyk – P. Maciążek, Częstochowa 1987.

II. Opracowania

- Być w sercu Kościoła. Księga Jubileuszowa z okazji 25 lecia pracy naukowej Dyrektora Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie ks. dr. hab. Mariana Dudy*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2014.
- Ci zbóje, z którymi się spotykałem. Bp Alojzy Orszulik w rozmowie z Ewą Milewicz i Mikołajem Lizutem*, „Gazeta Wyborcza” z 1 marca 1999 r.
- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.
- Duda M., *Dynamizm misyjny Kościoła Częstochowskiego urzeczywistniający się w powstaniu nowych wspólnot parafialnych w czasie posługi (arcy)biskupa Stanisława Nowaka (1984-2009)*, w: *Mojemu Kościołowi wszystko! Księga Jubileuszowa ku czci ks. arcybiskupa Stanisława Nowaka metropolity częstochowskiego z okazji 25. Rocznicy sakry biskupiej i posługi pasterskiej w Kościele Częstochowskim*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2009, 25-50.
- Dudek A. – Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006.
- Durka J., *Sprawy wyznaniowe województwa częstochowskiego na podstawie sprawozdań Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie i Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z lat 1982-1984*, w: *Państwo – religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo – Wschodniej w XX wieku*, red. J. Durka, t. 1, Kalisz 2014, 255-278.
- Dziki T., *Podziały administracyjne Polski w latach 1944-1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 10 (2013), 433-450.
- Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997-1999-2002. Przemówienia i homilie*, red. J. Poniewierski, Kraków 2005.
- Kowalski J. – Kuliberda, J., *Trzydzieści lat działalności Częstochowskiego Wydawnictwa Archi/Diecezjalnego „Regina Poloniae” (1982-2012)*, Częstochowa 2013.
- Łatka R., *Kościół w okowach. Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980-1989*, Kraków 2016.
- Malarski T. – Franusiak K. – Mandrysz I., *Dzieje parafii św. Józefa Częstochowa – Raków*, Częstochowa [brw].
- Mazurek M., *Spoleczeństwo kolejki. O doświadczeniach niedoboru 1945-1989*, Warszawa 2010.
- Mikołajczyk M., *Problemy religijno – moralno - społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002.
- Mikołajczyk M., *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w życiu Księdza Biskupa Stefana Bareły*, w: M. Mikołajczyk – W. Terlecka – J. Tomalkiewicz, *Zawsze miał*

- dla nas czas... *Wieruszowskie lata (1945-1951) Księdza Biskupa Stefana Bareły*, Wieruszów – Częstochowa 2013, 15-26
- Mikołajczyk M., *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, Częstochowa 2000.
- Nowak S., *Iuxta Crucem Tecum stare. Kościół Częstochowski na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia (1984-2011)*, Częstochowa 2018.
- Nowak S., *List pasterski biskupa częstochowskiego na Wielki Post 1985 r. o czci dla Krzyża Świętego*, CzWD 59 (1985) 4, 70-73.
- Nowak S., *List pasterski biskupa częstochowskiego na Wielki Post 1985 r. o czci dla Krzyża Świętego*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa. Listy pasterskie (1984-2011)*, red. M. Duda – M. Mikołajczyk – B. Stypułkowska (seria: Ad Ecclesiae Częstochoviensis Memoriam, t. I/1), Częstochowa 2014, 254-257.
- Nowak S., *Łaska nawiedzin Kościoła Częstochowskiego przez Piotra naszych czasów – Pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II i Benedykta XVI na Jasną Górę i do Częstochowy*, VeC 6 (2016), 331-348.
- Orszulik A., *Wymysły Kiszczaka*, „Gazeta Wyborcza” z 19 marca 1999 r.
- Sowa A.L., *Historia polityczna Polski 1944-1991*, Kraków 2011.
- Spółczesność polskie w latach 1980-1989*, red. N. Jarska – J. Olaszek, Warszawa 2015.
- Sznajder A., *Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945-1989*, Katowice 2016.
- „Wytrwamy. Regionalny Biuletyn NSZZ Solidarność – Częstochowa” 8 (1986).
- Zamiatała D., *Niedziela Stefan*, w: *Encyklopedia „Białych Plam”*, t. 13, red. A. Winiarczyk, Radom 2004, 93-95.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2002*, Radom 2003.
- Związek J., *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem*, „Zeszyty Historyczne. Prace Naukowe WSP w Częstochowie” 2 (1994), 53-98.
- Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.
- Żaryn J., *Państwo – Kościół katolicki w Polsce 1956-1989 (wybrane zagadnienia)*, w: *Polski wiek XX. PRL od Grudnia 70 do Czerwca 89*, Warszawa 2011, 37-112.
- Żaryn J., *Władze państwowe PRL wobec Kościoła katolickiego w latach osiemdziesiątych XX wieku*, w: *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1980-1989*, red. E. Wojcieszek, Poznań – Warszawa 2016, 11-28.

III. Netografia

- Kawęcki K., *Miętne – Duma Mazowska. W 30. rocznicę zakończenia strajku szkolnego*, w: <http://www.frona.pl/a/krzysztof-kawecki-mietne-duma-mazowska-w-30-rocznicze-zakonczenia-strajku-szkolnego>, 36173. html, [30.05.2018].
- Świerdzewska I., *Obrona krzyży w Miętnej*, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/idziemy200947_krzyze.html?no_header=1&no=1, [30.05.2018].
- Twarze Częstochowskiej Bezpieki. Wystawa Instytutu Pamięi Narodowej. Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Katowicach zorganizowana na Placu Biegańskiego w Częstochowie w czerwcu 2008 r.*, w: <https://arch.ipn.gov.pl/ftp/pdf/twarze.czestochowskiej.bezpieki.pdf>, [27.06.2018].